

FAZEKAS JÚLIA

„Vásáron vagyunk az irodalomban”

Az 1840-es évek divatlapjainak gazdasági aspektusai

Sajtótörténeti és irodalmi pozíció

Az 1840-es évek divatlapjai több szempontból is izgalmas kutatási területet jelentenek. Ezek a kiadványok a korszak népszerű sajtótermékeinek számítottak, viszonylag széles körben olvasták őket, az irodalom terén pedig különösen meghatározó szerepük volt. A bennük publikált szövegek többféle vizsgálati kérdéshez nyújtanak forrásanyagot, művelődés-, sajtó-, valamint irodalomtörténeti jelentőségük egyaránt figyelembevehető. „A divatlapok nem csak divatlapok”, hanem a kor fontos dokumentumait őrzik – ahogyan sokrétűségükre Korompay H. János rámutatott az egyes lapok irodalomkritikáját elemző munkájában.¹ Lényeges, hogy ezek a kiadványok gazdaságilag egészen más pozíciót foglaltak el a piacon, mint a korábbi hasonló lapok, ezzel összefüggésben pedig kiemelt szerepük volt a korszak irodalomból élő (vagy részben abból élni próbáló) szerzőinek munkásságában. A divatlapok piaci szerepe – valamint az évtized során az abban bekövetkező változások – fontos adalékokkal szolgál az írói hivatás kérdéskörének a vizsgálatához is.

A különböző divatlapnak nevezett kiadványok egyre nagyobb népszerűsége tettek szert a 19. század első felében Európa-szerte. Vonzerejük egyfelől a színes divatképekben rejlett, melyek gyakori publikálását a tömegnyomtatás fejlődése tette lehetővé; másfelől pedig abban, hogy széles körben élvezhető, nem kizárólag az irodalomban jártas művelt közönségnek szánt, populáris műveket tartalmaztak. Az első Magyarországon megjelenő divatlapok a külföldön népszerű, hasonló jellegű kiadványok² mintájára jöttek létre. Az első Pest-Budán kiadott divatlap a német nyelvű Spiegel³ volt, mely 1828-tól jelent meg, az első magyar nyelvű kiadvány pedig a Regélő, mely 1833-tól 1841-ig működött.⁴ Ugyan már az 1830-as évek során kezdtek népszerűvé válni a divatlap típusú kiadványok Magyarországon,⁵ ezek még kiforrotlanabb, valamint mind a piaci, mind az irodalmi színtéren betöltött szerepüket tekintve kevésbé

¹ KOROMPAY H. JÁNOS, *A „jellemzetes” irodalom jegyében: Az 1840-es évek irodalomkritikai gondolkodása*, Bp., Akadémiai, 1998, 289.

² Például a *Le Journal des Dames et des Modes* (1797–1839), a *Journal für Kunst, Literatur, Luxus und Mode* (1786–1827), illetve a *Wiener Zeitschrift für Kunst, Literatur, Theater und Mode* (1816–1849) című kiadványok.

³ *Spiegel für Kunst, Eleganz und Mode* (1828–1852), szerkesztői Franz Wiesen (1828–1841) és Samuel Rosenthal (1841–1852).

⁴ *Regélő* (1833–1841), szerkesztője Mátray (Róthkrepf) Gábor.

⁵ A *Regélő* mellett említhető még a Munkácsy János szerkesztette *Rajzolatok* (1835–1839).

jelentős típust képviseltek, mint az 1840-es évek darabjai. Az ebben az évtizedben működő lapok bár továbbra is követték a külföldi mintákat, de nagyobb hangsúlyt helyeztek arra, hogy már ne kizárólag azok magyar nyelvű utánezatai legyenek. A min-tául szolgáló idegen nyelvű lapok mellett támaszkodtak a korábbi magyar irodalmi periodikumok hagyományára, irodalmi pozíciójuk pedig az Athenaeum 1843-as megszűnése után különösen jelentőssé vált. A hasonló külföldi lapokkal ellentétben nem elsősorban könnyen fogyasztható szövegek publikálására törekedtek, hanem meghatározó irodalmi orgánumok kívántak lenni. Ugyan divatlapnak nevezték ma-gukat, lényegesen nagyobb hangsúlyt helyeztek az irodalomra, mint a kultúra bár-mely más területére (a színházra, a zenére vagy a divatra). Ez nem kizárólag az iro-dalmi művek túlsúlyát jelentette, hanem azt is, hogy fennállásuk alatt fokozatosan egyre több teret adtak az irodalomkritikának és az irodalmi vitáknak. Természetesen fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a szóban forgó lapok összetett kiadványok vol-tak, tudományos cikkeket, szórakoztató műveket, viccrot, pletykákat, báli tudó-sításokat egyaránt tartalmaztak – az irodalomhoz való viszonyuk és az erre helyezett hangsúly azonban különösen lényeges a gazdasági vonatkozásaik értékelésében.

Az 1840-es években működő magyar nyelvű divatlapok, név szerint a Regélő Pes-ti Divatlap, a Pesti Divatlap, a Honderü és az Életképek,⁶ egymás konkurenciájának számítottak, mind az előfizetők megnyerése, mind az elismert írók adott laphoz való szerződtetése terén. Gazdasági szempontjaik alapján számos következtetés levonha-tó a piaci működésükre, valamint az irodalomra gyakorolt hatásukra nézve. Ennek a vizsgálatához áttekintem, hogyan értékelhető az előfizetők-től származó bevétel az egyes lapok esetén, valamint milyen költségekkel kellett számolniuk a szerkesztők-nek. A divatlapok ebben az időben újfajta megélhetési lehetőségnek számítottak, hi-szen az újságírók, a rovatvezetők vagy a szerkesztők számára egyaránt lényeges be-vételi forrást jelentettek, melyet néhány kiemelt példán keresztül kívánok bemutatni.

Az előfizetők kérdése

Azt, hogy pontosan hány előfizetővel rendelkeztek a különböző divatlapok, meglehe-tősen nehéz meghatározni. Korábbi folyóiratok gyakorlatával ellentétben egyik 1840-es évekbeli divatlap sem közölt előfizetői listát, a számokat egyfajta üzleti titokként kezelték. A pontos adatokkal kapcsolatos nehézségeket már Bisztray Gyula is kifej-tette,⁷ munkájában szerkesztői megjegyzéseket, visszaemlékezéseket jelölve meg ka-paszzkodóként. Konkrét előfizetői számok hiányában valóban maguknak a lapoknak a

⁶ A Regélő Pesti Divatlap (1842–1844) szerkesztői Erdélyi János és Garay János; a Pesti Divatlap (1844–1848) szerkesztője Vahot Imre; a Honderü (1843–1848) szerkesztője Petrichevich Horváth Lázár; az Életképek szerkesztői Frankenburg Adolf (1844–1847) és Jókai Mór (1847–1848).

⁷ BISZTRAY Gyula, *Folyóirataink példányszáma és olvasóközönsége az 1840-es és 50-es években*, Magyar Könyvszemle, 1967/2, 177–183.

megjegyzései, valamint levelezések és emlékiratok szolgáltatnak információt. Ezeket azonban érdemes a kontextust figyelembe véve vizsgálni, s mérlegelni, hogy mennyiben tekinthetők túlzásnak (vagy éppen a nehézségeket hangsúlyozandó alulbecslésnek) a megjelölt számok, illetve mennyire kezelhetők tényleges adatként.

Összehasonlításként érdemes megemlíteni, hogy a Regélő közölt az indulásakor előfizetői listát, melyen nagyjából 470 tétel szerepelt.⁸ Ez a lista több meghatározási nehézségre rámutat, például nem egyértelmű, milyen időszakra fizettek elő a rajta feltüntetett személyek (negyedév vagy félév), ahogy az sem, hogy bizonyos adatoknál (például közösségeknél) ténylegesen egy előfizetőről van-e szó. A Regélő felsorolása azt is kiválóan illusztrálja, miért kell másképpen kezelni az olvasóközönség és az olvasók körének kérdését, mint az előfizetőkét. Ennek a fontosságát Fábri Anna is hangsúlyozza: a divatlapok hatóköre sokkal nagyobb volt, mint azt az előfizetői adatok mutathatják.⁹ A Regélő listáján olvasóegyesületek, kaszinók, hivatalok, intézmények is szerepelnek – ezeken a helyeken feltehetően többen forgatták a lapot. Ugyanez természetesen elmondható kisebb közösségek, családok esetén is, itt sem feltétlenül az volt a lap egyetlen olvasója, akinek a nevére postázták a kiadványt, sőt, a divatlapoknak kifejezetten célja volt, hogy a család több tagjának olvasmányául szolgáljanak (részben ebből fakadt a rovatbeli sokszínűség).

A tárgyalt folyóiratok népszerűségének számos oka volt (cenzúratörvények, magyar nyelven való olvasás iránti igény megnövekedése), az egyik ezek között éppen az olvasási szokások és a sajtó viszonyának átrendeződése,¹⁰ habermasi fogalommal élve a társadalmi nyilvánosságban bekövetkezett változás volt.¹¹ A divatlapok rovatainak, publikált szövegeinek összeállításában a szerkesztők nagy figyelmet fordítottak erre, ahogyan ez szintén tükröződik az olvasóikkal való kommunikációban. Lényegesnek tartották, hogy nyilvános közegben forgatták a lapokat, szorgalmazták, hogy folyamatos párbeszéd alakuljon ki a publikált munkák körül. A közönségre gyakorolt hatásuk ennek megfelelően jelentős volt, mely az írókat és költőket szintén arra ösztönözte, hogy nagyobb hangsúlyt fektessenek a sajtóban történő publikálásra. Az olvasóközönség kiterjedt szerepe azonban gazdaságilag kevésbé volt mérvadó, a bevételt tekintve az eladott példányok száma bizonyult fontosnak.

Hivatalos adatokkal tehát nem rendelkezünk a divatlapokra nézve, különböző forrásokból kiindulva azonban nagyjából megbecsülhető, mennyi előfizetővel számolhatunk az egyes kiadványok esetén:

⁸ A Regélő időnként később is közölt listát, bár ezen főként az új előfizetőket vagy adott esetben kifejezetten a női neveket tüntették fel, így nem kapunk pontos képet a teljes aktuális előfizetői köréről.

⁹ FÁBRI Anna, *Az irodalom magánélete: Irodalmi szalonok és társaskörök Pesten, 1779–1848*, Bp., Magvető, 1987, 7, 559.

¹⁰ Ennek az áttekintéséhez lásd SZAJBÉLY Mihály, *Könyv- és lapkiadás a felvilágosodás idején és a reformkorban = A magyar irodalom története*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, Bp., Gondolat, 2007, II, 73–90.

¹¹ Jürgen HABERMAS, *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*, ford. ENDREFFY Zoltán, Bp., Osiris, 1999.

Regelő	500 → 700
Rajzolatok	650
Regelő Pesti Divatlap	1200 → <800
Pesti Divatlap	800
Honderü	700–800
Életképek	800 → 1200 → 1500 → 300
Magyar Szépirodalmi Szemle	<400

A Regélőnél támpontot ad az induláskor kiadott lista ötszázat megközelítő felsorolása, mely később feltehetően még bővült. T. Erdélyi Ilona már az első évben 700 előfizetőről ír,¹² Fábri Anna ellenben ugyanezt a teljes fennállás maximumaként határozza meg.¹³ Frankenburg Adolf az emlékiratában 500 előfizetővel számol a Regelő, valamint 650-nel a Rajzolatok esetén.¹⁴ Az Életképek későbbi szerkesztőjének nincs oka torzítani az adatokon, itt az 1830-as évek sajtójáról ad képet, ekkor pedig még nem volt saját lapja, melynek jelentőségét hangsúlyozhatná a többi kiadvánnyal szemben. Frankenburg adatai annyi kitételrel vehetőek viszonylag biztosnak, hogy a Regélőnél mindenképpen érdemes az 1830-as évek végén, illetve az 1840-es évek elején növekedéssel számolni, hiszen a Regelő Pesti Divatlap ennek folytatásaként indult meg, kezdetben ezer előfizetővel (sőt, eleinte még utánnyomásra is szükség volt),¹⁵ az pedig nem valószínű, hogy kétszer annyian fizettek volna elő az új lapra, mint az elődjére.

A Regelő Pesti Divatlap saját bevallása szerint az első év alatt több, mint 1200 előfizetőre tett szert,¹⁶ később azonban ez jelentősen lecsökkent (feltehetően a többi divatlap megjelenése miatt). T. Erdélyi Ilona Vahot Imrét sokkal sikeresebbnek ítéli az előfizetők szerzésében,¹⁷ így a Regelő Pesti Divatlap prenumerálóinak száma a fennállása végén 800-nál kevesebb lehetett, átlagosan ugyanis ennyire becsülhető a Pesti Divatlapot vásárlók száma. Vahot Imre emlékiratában ugyan azt írja, hogy Petőfivel közös munkájának köszönhetően az 1845-ös évben a korábbi 1500-ról 3000-re nőtt az előfizetői szám,¹⁸ ez igen nagy túlzásnak tűnik: az Életképek a sikerének csúcán érte el az 1500-as számot, mely kuriózumnak számított egy divatlapnál, ennek a kétszerese 1845-ben (már volt három magyar nyelvű, egymással versengő lap, a

¹² T. ERDÉLYI Ilona, *Az irodalmi divatlapok = A magyar sajtó története I.: A kezdetektől a fordulat évéig*, szerk. BUZINKAY Géza, KÓKAY György, Bp., Ráció, 2005, 450.

¹³ FÁBRI, *i. m.*, 559

¹⁴ FRANKENBURG Adolf, *Emlékiratok*, Pest, Emich Gusztáv, 1868, II, 12.

¹⁵ Pesti Hírlap, 1842. febr. 13., 108.

¹⁶ [GARAY János], *A' Regelő' erkölcsbirájának*, Regelő Pesti Divatlap, 1842. szept. 1., 697–698.

¹⁷ T. ERDÉLYI Ilona, *Irodalom és közönség a reformkorban: Regelő Pesti Divatlap*, Bp., Akadémiai, 1970, 204; Uő., *A negyvenes évek divatlapjai = A magyar sajtó története, i. m.*, 599.

¹⁸ VAHOT Imre *Emlékiratai*, kiad. AIGNER Lajos, Bp., Khór és Wein, 1881, 250.

népszerűségük azonban még nem volt olyan magas, mint az azt követő években) szinte kizártnak tekinthető.¹⁹

A Honderü előfizetőinek megítéléséhez szintén nem találunk túl sok kapaszkodót. Az tudható, hogy az 1843-as induláskor 1500 példányt nyomtattak belőle,²⁰ ennyi azonban biztosan nem kelt el. A második félévre történő felhívásban azzal hirdették a lapot, hogy aki előfizet rá, az ingyen megkapja az első félév lapszámait is, így feltehető, hogy nem kevés maradt az eredetileg nyomtatott példányokból. Frankenburg az emlékiratában azt írja, hogy bár Petrichevich Horváth Lázár eleinte üdvözölte az Életképeket, később megharagudott rá, mert az előfizetői kétharmaddal múlták fölül a Honderü megrendelőit.²¹ Azt, hogy ez pontosan mit jelent, illetve mennyire akarja hangsúlyozni Frankenburg a saját lapja népszerűségét, nehéz megmondani. Az azonban feltételezhető, hogy a Honderü a Pesti Divatlaphoz hasonló, vagy attól valamivel kisebb előfizetői táborral rendelkezhetett.

Az Életképek számainál mindenképpen érdemes figyelembe venni, hogy a korszak legnépszerűbb lapjaként tartották számon, Petőfi (valamint a Tizek Társasága több tagjának) laphoz szerződtetése kifejezetten sikeressé tette.²² Frankenburg azt írja, hogy a Magyar Életképek című 1843-as kiadványa, mely havi rendszerességgel kiadott irodalmi füzetekből állt, nyolcszáz előfizetővel rendelkezett, de a kiadó így is meg akarta szüntetni.²³ Ezt alakította át az Életképek című divatlappá, melyre 1844-ben az ismert írók miatt többen előfizették, így már hasznot is hozott a lapot nyomtató Landerernek,²⁴ 1846-ban pedig 1200 körüli előfizetői számot tudott elérni.²⁵ A legmagasabb bevételre azonban 1848-ban tett szert a lap, mely azonban az év végére jelentősen lecsökkent, ahogyan erről Jókai beszámol: „A legnagyobb erkölcsi diadal közegett megbuktunk anyagilag. A szabad sajtó dicső esztendejében a mi lapunk leszállt háromszáz előfizetőre; az első félévben, a cenzúra idejében, volt ezeröttszáz, úgy hogy a kiadónk év végére felmondott [Petőfivel] mind a kettőnknek.”²⁶ Jókai a divatképek elhagyását nevezi meg a csökkenés okaként, bár ez aligha fogadható el kizárólagos magyarázatként, már csak azért sem, mert a második félévben közöltek divatképeket,

¹⁹ A három párhuzamos divatlap közül ráadásul a Pesti Divatlap fizette a legalacsonyabb honoráriumot, ez is arra enged következtetni, hogy kevesebb bevétellel rendelkezett. Vahot emlékirata ugyanitt számos más valótlan állítást is tartalmaz, melyre még Petőfit érintően kitérek.

²⁰ T. ERDÉLYI, *A negyvenes évek divatlapjai*, i. m., 611.

²¹ FRANKENBURG, i. m., 232.

²² Az Életképekben Frankenburg nyilvánosságra is hozta a szerzőknek írt levelét. Vö. FRANKENBURG Adolf, *Ismét egy pár szót, de örvendetest lapunk ügyében*, *Életképek*, 1846. nov. 21., 671–672.

²³ FRANKENBURG, *Emlékiratok*, i. m., 140.

²⁴ *Uo.*, 164.

²⁵ *Uo.*, 235. Ezt a számot veszi alapul Goriupp Alisz is, azzal a kommentárral, hogy a két másik lapra, a Pesti Divatlapra és a Honderüre összesen nem fizettek ennyien elő. Ez a korábban ismertetett adatok alapján azonban hibásnak tűnik. Vö. GORIUPP Alisz, *Az Életképek szerkesztőváltása 1847-ben*, Magyar Könyvszemle, 1930/3–4, 282.

²⁶ JÓKAI Mór, *Petőfi Sándor élete és költeményei (1892)* = J. M., *Írói arcképek*, Bp., Művelt Nép, 1955, 236.

az előfizetők számán ez mégsem változtatott, és a lap 1848 végén megszűnt. A csökkenés mögött inkább a forradalom alatt megváltozott cenzúraviszonyokat, valamint a közönség szépirodalmi kiadványok iránti érdeklődésének visszaszorulását kell feltételeznünk.²⁷ Azt, hogy milyen mértékben esett le az Életképek előfizetőinek száma, nem lehet biztosan tudni,²⁸ a háromszáz akár a nehézségeket hangsúlyozandó túlzás is lehet Jókai leírásában. Mivel eredetileg volt terv az Életképek folytatására, melyet Nagy Ignác szerkesztett volna, ehhez pedig előfizetői felhívás is megjelent, így azt feltételezhetjük, hogy valamivel magasabb (400–500) előfizetője még lehetett ekkor a lapnak. Összehasonlításként érdemes a Magyar Szépirodalmi Szemlére gondolni, melynek éppen ennyi előfizetőre lett volna szüksége a fönmaradáshoz, a négyszáz számot azonban nem érte el.²⁹ Nyilvánvalóan más típusú, kevesebb bevétellel rendelkező, ugyanakkor kevésbé költséges előállítású lapról volt szó, de ez a szám támpontot jelenthet ahhoz, mekkora előfizetői bázissal tudott volna működni egy irodalmi lap.

Az előfizetők kérdésénél érdemes azt is mérlegelni, hogy a három egyidejű divatlap olvasói között mennyire lehettek átfedések. Sok esetben elképzelhető, hogy egy adott személy, vagy éppen a korábban említett intézmények, kávéházak, kaszinók mindháromra előfizettek. Mivel az évtized során egyre több egymással vitázó, válaszoló cikk jelent meg a lapokban, ez növelhette az olvasói érdeklődést egyszerre több sajtótermék iránt. Ennek ellenére az előfizetők nagy része feltehetően a három divatlap közül egyet forgatott rendszeresen, ezért izgalmas megfigyelni, a szerkesztők és kiadók hogyan igyekeztek megnyerni az olvasókat a saját lapjukhoz. A piaci verseny kérdésében azonban azt szintén hangsúlyozni kell, hogy mindegyik magyar divatlap számára lényeges konkurenciát jelentettek a külföldi, valamint a hazai német nyelvű lapok. Itt különösen a már említett, Pest-Budán megjelenő Spiegelre érdemes gondolni, mely túlélte az összes jelen tanulmányban tárgyalt divatlapot és átlagosan több előfizetővel rendelkezhetett valamennyinél.³⁰

²⁷ Margócsy István is ezekre a tényezőkre hívja föl a figyelmet: MARGÓCSY István, *Petőfi és az irodalmi gépezet* = M. I., *Petőfi-kísérletek: Tanulmányok Petőfi Sándor életművéről*, Pozsony, Kalligram, 2011, 77–78. Az olvasók Életképekhez való viszonyát továbbá Petőfi megítélése, valamint a Jókaival való kapcsolatában bekövetkezett változások szintén befolyásolhatták. Amíg az első félévben kifejezetten vonzónak tűnt a ket-tejük szerkesztésével hirdetett lap, később ez más megvilágításba került. Petőfi a lapban egy nyilatkozatot is megjelentetett Jókai ellen, melyben egyben közölte az olvasókkal, hogy fölmondta a kiadónál a szerkesztést, decemberrel befejezi a munkát. PETŐFI Sándor, *Első és utolsó fölszólalásom egy igen piszkos dologban*, *Életképek*, 1848. szept. 10., 351–352.

²⁸ Állítása szerint szintén Jókai megjegyzéseire alapozva Bisztray Gyula négyszázra, T. Erdélyi Ilona pedig ötszázra teszi ezt a számot. Vö. BISZTRAY, *i. m.*, 181; T. ERDÉLYI, *A negyvenes évek divatlapjai*, *i. m.*, 621.

²⁹ *Uo.*, 645.

³⁰ T. Erdélyi Ilona szerint abban az időben, amikor a három német lapra, a Pesther Tageblattra, az Ungarra és a Spiegelre összesen háromezren, addig a három magyar divatlapra kétezren fizettek elő. T. ERDÉLYI, *Az irodalmi divatlapok*, *i. m.*, 440.

Díjak és bevételek

Bár a divatlapok kiadását nem kizárólag az előfizetésekből származó bevétel fedezte, különösen az indulásnál további támogatókra (vagy a szerkesztő, kiadó saját befektetésére) is szükség volt, mégis érdemes áttekinteni, az ismertett számokból kiindulva mekkora összegeket tudhattak összegyűjteni az egyes lapok. Az 1840-es években működő kiadványok díjai hasonlóak voltak, időnként azonban a kiadók eltérő megoldásokkal próbálkoztak az előfizetők megszerzésére, illetve a költségek fedezésére.³¹

Ezen a ponton ismét érdemes a Regélő előfizetői díjaiból és annak alakulásából kiindulni. 1833-ban a féléves előfizetés helyben 3 forint 12 krajcárba, postán pedig 4 forintba került. Ezen túl a pestiek évnegyedes előfizetést is válthattak postán, borítékoltanul, melynek ára 1 forint 36 krajcár volt. Később azt is hirdetni kezdték, hogy egyes számok megvásárolhatók 24, egyes képek pedig 12 krajcárért. A Regélő sikerét mutatja, hogy a következő évtől kezdve nőtt a féléves előfizetői díj, mely változatlan maradt egészen az 1841-es megszűnésig: helyben 5, postán 6, képek nélkül pedig egy forinttal olcsóbb volt az ára. A külön megvásárolt számokra azonban feltehetően nem volt nagy a kereslet: 1835-től már nem a korábbi áron, hanem egyes számot vagy egyes képeket lehetett darabonként 12 krajcárért megvásárolni. Mivel 1836-tól a kép nélküli opció már nem szerepelt a hirdetésben, ez azt mutatja, hogy ebben az időben a színes divatképek valóban nagy vonzerővel bírhattak, kevesebb volt az érdeklődés kizárólag a szöveges tartalom megvásárlására.

A Regélő tulajdonképpen megalapozta, milyen előfizetői díjakkal és gyakorlatokkal számolhat egy magyar nyelvű divatlap. Ugyan voltak kisebb eltérések, de átlagban elmondható, hogy az 1840-es évek lapjai ugyanennyit kértek a féléves előfizetésért: helyben 5, postán pedig 6 forintot. Ennek alakulását a következő táblázat mutatja be:

³¹ A divatlapok szinte mindig pengő forintban, néhány kivételes esetben pedig ezüstben adták meg az előfizetői díjakat. Mivel ezek között az átváltás 1 pengőforint = 1 ezüstforint, ez a bevételek mértékének áttekintésében nem jelent különbséget. A korszakban használt másik pénzegységet, a váltóforintot (ennek átváltása 1 pengőforint = 2,5 váltóforint) a tárgyalt kiadványok egyszer sem használták a felhívásokban. A tanulmány további részében tárgyalt források kiadásokra, honoráriumokra vonatkozó megjegyzései szintén mind pengőre vonatkoznak, így a forintot a munka egészében minden esetben pengőforint értelemben használom.

Cím	Időszak	Féléves díj (helyben / postán)	Évnyegyed díj (helyben / postán)
Regélő	1834–1841	5 ft / 6 ft	2 ft 30 kr/ –
Regélő Pesti Divatlap	1842–1844	5 ft / 6 ft	2 ft 30 kr/ –
Pesti Divatlap	1844	5 ft / 6 ft	2 ft 30 kr / 3 ft
	1845–1848		3 ft / 4 ft
Honderü	1843	6 ft / 7 ft	3 ft / –
	1844	6 ft 40 kr / 7 ft 40 kr	3 ft 20 kr / –
	1845–1848	5 ft / 6 ft (12 kr)	–
Életképek	1844–1848	5 ft / 6 ft	3 ft / 4 ft

Látható, hogy mindegyik divatlap a Regélő által megszabott díjakat vette alapul, annak ellenére, hogy kiforrottabb laptípust képviseltek, irodalmi szempontból elismertebbek voltak, a divatlapok iránti érdeklődés pedig (ahogyan ezt az összes előfizető száma mutatja) megnőtt. Fontos megemlíteni a díjaknál, hogy a helyben történő, valamint a postán váltott előfizetések mellett a Regélő Pesti Divatlap rendszeresen hirdetett egy harmadik lehetőséget is, mely szerint a postán, borítékkal együtt, ugyanakkor postázás nélkül lehetett (5 forint 48 krajcárért) megvásárolni a lapot. Feltehetően ezen a módon fizettek elő a legkevesebben a divatlapokra, a Pesti Divatlap és az Életképek egyáltalán nem, a Honderü pedig csak az első éveiben hirdette ezt a vásárlási lehetőségek között.³²

A megjelenés gyakorisága, valamint a lapok terjedelme szintén érdekes ezen a ponton. A Regélő hetente kétszer jelent meg 16 oldalon (ebből nyolc oldalt a társlap, a Honművész foglalt el). A Regélő Pesti Divatlap tartotta ezt a gyakoriságot, a terjedelme pedig szintén 16 hasábos oldal volt (nyolc oldal alkotta a főlapot, nyolc pedig a tárcát), egyedül az utolsó évben (mikor a Landerer nyomda helyett már a Trattner-Károlynál készültek a példányok) módosult ez 8 oldalra (mivel az ekkori kiadás jóval kisebb betűket tartalmazott, a tartalom mennyisége nem csökkent lényegesen).

A későbbi divatlapok ugyan hetente egyszer jelentek meg, ugyanezért az árért jóval hosszabb terjedelműek voltak. Az összetételén és a kinézetén a Pesti Divatlap változtatott a legtöbbet: az először 16 hasábos oldalból álló lap előbb 32, később 20, végül pedig 36 oldal terjedelemmel jelent meg. 1845-ben egyetlen negyedévre a heti kétszeri megjelenéssel és kisebb alakkal is próbálkozott – ez azonban sikertelennek bizonyult és a második évnegyedtől visszatért a ritkább, két íven történő megjelenéshez. A Pesti Divatlap ilyen szintű ingadozásai (miközben a féléves előfizetői díja változatlan maradt) azt mutatják, hogy ez a lap találta a legnehezebben a helyét a piacon és próbált újabb

³² A Honderünél egyedül lehetett a félévhez hasonlóan évnegyedre, borítékkal, postázás nélkül előfizetni, ennek az ára 1843-ban 3 Ft. 15 kr., 1844-ben 3 Ft. 35 kr. volt.

üzleti fogásokkal élni. Az említett 1845-ös első negyedév díszesebb kiadása a versenyhelyzetnek volt köszönhető, az eddigi (a Regélő és a Regélő Pesti Divatlap által is képviselt) egyszerűbb, olcsóbb kivitelezés helyett egy igényesebb, a Honderüt utánzó forma kialakítására törekedett,³³ mely azonban nem hozta meg a várt eredményeket.

Az évnegyedes előfizetői díjakat abból a szempontból érdemes megnézni, mert látható, hogy amíg eleinte ezek mindössze a félévre kért összeg felét jelentették, 1844-től az Életképek, 1845-től pedig már a Pesti Divatlap is drágábban kínálta föl ezt a lehetőséget. Azzal, hogy három, illetve négy forintba került egy évnegyed, a féléves megrendelés jobban megérte, arra ösztönözve az olvasókat, hogy hosszabb időre váltssanak előfizetést. Ez mindössze egy apró változás a díjakat illetően, mégis azt mutatja, hogy a gazdasági szempontok egyre inkább előtérbe kerültek.

A három divatlap versenyhelyzetét, a többitől való elkülönülést illusztrálják a Honderü próbálkozásai is. Látható, hogy ez volt az egyetlen, mely az indulásánál magasabb előfizetői díjat szedett be, a második évre pedig még ezt is megemelte, a következő indoklással: „a Honderü előáll és tisztán kimondja: divatképeink silányak voltak: (noha legjobb s legdrágábbak, miket Budapest kiállítani képes) fölemeljük tehát néhány garassal az előfizetést, hogy Párisból hozathassunk számatokra képeket, mellyeknél szebbeket az európai művészet alig ismer.”³⁴

A Honderü eddig is drágább előállítással és díszesebb kiadással dolgozott, mint a többi divatlap, a következő évtől azonban a még jobb minőségű képek indokolták az áremelést, melyekre külön, négy forintért is elő lehetett fizetni.³⁵ Bár a Honderü 1844-es évfolyama láthatóan a legszebb kivitelezésű a divatlapok között, a vállalkozás mégsem volt sikeres, feltehetően nem nyert annyi előfizetőt a lap, mint amennyivel megérte volna a drágább nyomtatás. A következő évtől a lap visszatért a korábbi minőséghez, az előfizetői díjai pedig a párhuzamos két divatlaphoz igazodtak, azoktól egyedül 1848-ban tért el, amikor a fölemelt postadíjra hivatkozva 12 krajcárral többet kért a vidéki megrendelőktől.

Az Életképek volt az egyetlen lap, mely eleinte ritkábban, mindössze kéthetente jelent meg. Ezt a Magyar Életképekre kiadott engedély indokolta, a második félévtől azonban a többi divatlaphoz hasonlóan ez is heti rendszerességű lett. A Honderühöz hasonlóan (mely később hasábos formára és 16–20 oldalas terjedelemre váltott), 36 oldalból állt, ezt azonban további, rózsaszín borítónak nevezett oldalak,³⁶ illetve 1845 második felétől egy éven át az Irodalmi Őr című kritikai melléklet is kiegészítették. Az előfizetői díja se a terjedelmi, se a munkatársak körében bekövetkezett változások után nem módosult, az 1849-re kiadott felhívás szintén az eddigi árakat tartalmazta.

³³ T. ERDÉLYI, *A negyvenes évek divatlapjai, i. m.*, 599.

³⁴ PETRICHEVICH HORVÁTH Lázár, *Pesti Salon' heti szemléje*, Honderü, 1843. dec. 30., 826.

³⁵ Azt, hogy a képeket a nyomtatásukra fordítandó költséggel együtt milyen nagyra értékelték, mutatja az is, hogy a Magyar Szépirodalmi Szemle féléves előfizetési díja néhány év múlva hasonló volt: helyben 3, postán pedig 4 forint.

³⁶ Ezeken legtöbbször a *Mi hír Budán?* című rovat, illetve Frankenburg Adolf nyílt levelei kaptak helyet.

Az előfizetői díjak áttekintése után fölmerül a kérdés: mit tudunk mindezek alapján a divatlapok bevételéről elmondani? A válaszadást azonban az előfizetők meghatározásánál már bemutatott problémák nehezítik. Amennyiben különböző feljegyzések alapján becsléseket teszünk az egyes lapok megrendelői számáról, pontos listák nélkül azt továbbra sem tudjuk, mekkora részük tartózkodott helyben, illetve mekkora részük élt a borítékon vagy postán történő előfizetéssel.³⁷ A divatlapokban publikált levelezésekből tudható, hogy jócskán voltak vidéki és külföldi levelezőik, ugyanakkor a Pest-Budán élőkre helyezett figyelem arra enged következtetni, hogy az olvasók nagyobb része a fővárosból került ki. Az azonban könnyen kiszámítható, hogy az átlagos 800 előfizetőnél egy divatlap előfizetésekből származó bevétele 4000–4800 forint között lehetett, míg 1500 megrendelővel akár a 7500–9000 körüli bevételt is elérhette. Természetesen nem tudni, hogy (amennyiben ez is a lehetőségek között szerepelt) az előfizetők egy része adott esetben csak képeket vagy egyes számokat vásárolt-e meg, illetve az időnként változó díjak hogyan módosították a bevételt.

Összehasonlításként szintén érdekes, hogy a már említett német nyelvű Spiegel alacsonyabb előfizetői díjjal is működőképes volt. Bár a Regélő indulásakor a versenyhelyzet miatt néhány oldallal bővítették a kiadványt, a működése alatt olcsóbb volt a magyar divatlapoknál: helyben 4, postán pedig 5 forintba került. Ugyanakkor a Spiegel egy drágább, velin papíros változatban is megjelent, mely ugyanannyiba került, mint a magyar lapok. Ez a tény jól mutatja, miért is bizonyult jelentős konkurenciának a Spiegel: a divatképek iránt érdeklődők számára jobban megérte erre előfizetni, hiszen ugyanannyiért jobb minőséget kaphattak, mint a magyar lapoktól. A magyar divatlapok így elsősorban nem a jó minőségű képekkel vagy a díszes kidolgozással tudták megragadni a közönséget (ahogyan ezt egyes lapok sikertelen próbálkozásai is aláhúzzák), hanem ismert szerzők műveinek publikálásával.

Honoráriumok és írói hivatás

A divatlapok előállításának költséges vállalkozás volt, már az elinduláshoz jelentős tőkére volt szükség. A nyomtatásra vonatkozó szabadalmat sem volt egyszerű megszerezni (annak, hogy a helytartótanács hogyan bírálta el a kérvényt, természetesen nem csak gazdasági buktatói lehettek), ennek nehézségeiről Frankenburg Adolf is beszámol.³⁸ A kérdés azért lényeges, mert ez szerepet játszott abban, ahogyan a Regélőből Regélő Pesti Divatlap, majd abból Pesti Divatlap lett, illetve ahogyan a Magyar Életképek című kiadvány az Életképek című divatlappá változott – a szerkesztőváltás vagy a lap

³⁷ Akár számolhatnánk csak az 5 forintos előfizetői díjjal, arra gondolva, hogy a másik két lehetőség pluszköltsége a boríték, illetve a postaköltség fedezésére szolgált. Azonban nem biztos, hogy ezt az összeget kizárólag erre fordították (tehát adott esetben szükség volt-e a példányoknál 1 forintnyi postaköltségre), vagy ennek egy része szintén a divatlapok bevételéhez járult hozzá.

³⁸ FRANKENBURG, *Emlékiratok, i. m.*, II, 155–157.

strukturális átalakítása (akár a kiadói jog eladásával és az arról szóló megegyezéssel együtt) egyszerűbb és kevésbé költséges megoldás volt, mint új lapot indítani. Az Életképek ilyen módú kiadása (tulajdonképpen szabadalom és a kaució kifizetése nélkül) később még gondokat okozott Frankenburgnak, de elmondása alapján a tárgyalóképességének és a lap sikerének köszönhetően ezzel sikerült megbirkóznia.³⁹ Azt, hogy ez a beszámoló mennyire hiteles, már többen megkérdőjelezték,⁴⁰ az azonban biztos, hogy az Életképek a vitatható kiadás ellenére nem szűnt meg, hanem (feltehetőleg a valóban jelentősnek számító előfizetőre és az ebből származó bevételre való tekintettel) megkapta utólag az engedélyt a rendes divatlapként történő működésre.

A divatlapok népszerűek voltak ugyan, fenntartásuk összességében mégsem tekinthető kimondottan jövedelmezőnek. Jól mutatja ezt, hogy még Petrichevich Horváth Lázárnak is kölcsönt kellett fölvennie a Honderü német párjának, a rövid életű Morgenröthének a kiadásához.⁴¹ A cenzúra okozta nehézségek szintén vezethettek anyagi veszteséghez, ahogyan erre Vahot Imre fölhívja a figyelmet.⁴² Az előfizetőktől származó bevétel az előállítási költségekre volt elsősorban elég,⁴³ ezen túl az, hogy mennyi fizetést tudtak biztosítani a munkatársaknak, laponként és évfolyamonként eltérő volt. Frankenburg egyenesen úgy számol be erről, hogy az előállítás akkora költségekkel járt, hogy „az év végén ezerkétszáz előfizető után nem maradt anynyi [sic!], hogy tulajdon lapomra előfizethettem volna”.⁴⁴ Ennek a nehézségeiről már 1846-ban az Életképekben is írt – meglehetősen ritka módon, mert a lapban szinte sosem jelentek meg előfizetői adatok vagy konkrét költségekre vonatkozó információk: „Csak egyet szabadjon röviden megemlítenünk ’s pedig némelly jó barátink megnyugtatóására, kik mintegy 1150 tiszta előfizető után croesusi kincseket keresnek, sőt látnak is szekrényünk rejtett fiókjában [...] – mondjuk, ezek megnyugtatóására szabadjon őszinte, becsületes ember módjára, kinyilatkoztatnunk, miszerint azon, nem tudom, hány ezer forintnyi öszvegből, mit említett jó barátink az „Életképek”-ből megtakarítottaknak állítanak, e félév végével – egy batka sem maradt[.]”⁴⁵

A cikk szerint okiratokkal alátámasztható, hogy a bevételből 2400 forintot papír- és nyomdaköltségre, mintegy 700 forintot tiszteletdíjra, 150–160 forintot műmellékletekre, a maradékot pedig egyéb szerkesztői kiadásokra kellett fordítani.⁴⁶ Összehasonlításként T. Erdélyi Ilona a Regélő Pesti Divatlap negyedévi előállítási költségét (ebben

³⁹ *Uo.*, 232–240.

⁴⁰ GORIUPP, *i. m.*, 283; TAMÁS Anna, *Örségváltás az Életképeknél*, It, 1959/3, 377.

⁴¹ T. ERDÉLYI, *A negyvenes évek divatlapjai*, *i. m.*, 617. A Honderü történetének erről a szakaszáról és az anyagi nehézségekről részletesen: DEZSÉNYI Béla, *A Honderü válsága 1847 decemberében*, Magyar Könyvszemle, 1966/2, 152–156.

⁴² VAHOT, *i. m.*, 197.

⁴³ T. ERDÉLYI, *Az irodalmi divatlapok*, *i. m.*, 441.

⁴⁴ FRANKENBURG, *Emlékiratok*, *i. m.*, II, 240.

⁴⁵ Életképek, 1846. jún. 27., 826. (*Mi hír Budán?* című rovat.)

⁴⁶ *Uo.*

fizetés és honoráriumok nincsenek) 907 forintban állapítja meg,⁴⁷ tehát a féléves előállítás itt is kétezer forint körül lehetett, ahogyan azt Frankenburg állítja az Életképekkel kapcsolatban. Ezek az adatok, ha nem egészen pontosak, illetve még ha feltételezünk is egy kis túlzást az Életképek minden profitot kizáró kijelentései mögött,⁴⁸ akkor is arra engednek következtetni, hogy az előfizetőktől származó bevétel jó része pusztán a divatlapok nyomdaköltségét tudta fedezni. Ugyanakkor az szintén látható, hogy a beérkező összeg egy részét a lapnak dolgozó munkatársak fizetésére fordították.

Az újságírásból való megélhetés, illetve a honoráriumok rendszere viszonylag új jelenségnek számított az irodalmi színtéren, abban pedig, hogy a korszak egyes írói meg tudtak élni az irodalmi tevékenységből, nagy szerepe volt a divatlapoknak. Az írói hivatás kérdésében szintén nagy a különbség az 1830-as évek lapjaihoz képest: amíg ott ritkaságszámba ment, hogy ha egy közölt szöveg után fizettek a szerzőnek (csak kivételes esetben, mint például Vörösmarty műveiért), addig az 1840-es években már lényeges bevételi forrást jelenthetett a publikálás. A sajtó irodalmi szerepe olyan szempontból is megnőtt, hogy a művek jelentős része itt jelent meg először,⁴⁹ a művek egy része kimondottan a sajtó közegébe készült.⁵⁰ Az itteni megjelenés és az ezzel szerzett népszerűség jó kiinduló helyzetet jelentett a könyvek megjelentetésére (erre példák Jókai Mór *Vadon virágai* vagy Petőfi Sándor *Cipruslombok Etelke sírjáról* című kötetei).⁵¹ A lapok továbbá nem kizárólag a művek után kapott honoráriumok terén jelenthettek bevételi forrást. A szerkesztőségben végzett munka – a segédszerkesztői pozíció, vagy egy-egy rovatért felelős munkatárs szerepköre – állandó fizetést biztosíthatott a szerzők számára.

A párhuzamosan futó divatlapok honoráriumai nem voltak teljesen egyforma. A Pesti Divatlap lehetett ezen a téren a legnehezebb helyzetben, az Életképek a több előfizető miatt nagyobb bevétellel, a Honderü pedig eleve gazdagabb alaptőkével gazdálkodhatott. Amíg a Regélő Pesti Divatlap legfeljebb 12, addig a Honderü és az Életképek 16 forintot tudott fizetni egy ívért.⁵² Kivételes esetekben Petrichevich Horváth Lázár

⁴⁷ T. ERDÉLYI, *Irodalom és közönség, i. m.*, 80–81.

⁴⁸ Ha elfogadjuk a feltüntetett adatokat, 1150 előfizető után még akkor is több mint kétezer forintos bevétellel számolhatunk, mely a cikk szerint „egyéb szerkesztői kiadásokat” fedezett. Azzal, hogy Frankenburg nem nevezi meg ezeket az egyéb kiadásokat (bár lehetnek sejtéseink, például egy szerkesztői hivatal fenntartásának költsége vagy kölcsönök visszafizetése), éppen arra enged következtetni, hogy ennek egy része ténylegesen nyereség volt.

⁴⁹ Vö. SZAJBÉLY Mihály, *Jókai Mór*, Pozsony, Kalligram, 2010, 16.

⁵⁰ Erre példa Jósika Miklós *Az Isten ujjá* című, kifejezetten az Életképek számára írt levélregénye, melyet folytatásokban közöltek 1844 második félvében.

⁵¹ A sajtóban, valamint a könyvpiacra egyszerre jelen lenni anyagilag, illetve az irodalmi pozíció szempontjából sem volt elhanyagolható, ahogyan ezt a tárgyalt időszakban Petőfi meg is valósította. Vö. MARGÓCSY, *i. m.*, 73, 75.

⁵² T. ERDÉLYI, *Irodalom és közönség, i. m.*, 61. Máshol T. Erdélyi Ilona 10–15 forintos ívdíjat ír az Életképek esetén: Uő., *A negyvenes évek divatlapjai, i. m.*, 621. Ahhoz, hogy a honoráriumok, valamint a divatlapoktól kapott állandó fizetések mennyit értek a korban, lásd BÉLAY Vilmos, *Adalékok az ár- és bérvizonyok történetéhez Pest-Budán (1790–1848) = Tanulmányok Budapest Múltjából, XIV*, főszerk. PESTA László, Bp., Akadémiai, 1961, 363–407.

egy-egy versért kettő,⁵³ novellánál pedig akár ívenként 3–7 aranyat is adott.⁵⁴ Az írói díjakkal kapcsolatban lényeges azt is leszögezni, hogy az ismert adatok a korszak legnépszerűbb szerzőitől származnak. Bár tudható, hogy a divatlapok fizettek a közölt szövegek után, mivel egyre fontosabbá vált ebben az időben a neves szerzők szerződése, a megnyerésüknél pedig a szerkesztők feltehetően nem egy bárkinék felajánlott honoráriumot neveztek meg – mindenképpen érdemes szem előtt tartani, hogy a bemutatott példák kiugró eseteknek, nem pedig általános gyakorlatnak tekinthetők. Azonban éppen ezeknek a szerzőknek a sikeressége mutatja, hogyan tudták az írók megragadni a divatlapok kínálta üzleti lehetőségeket.

Az 1840-es évek irodalmi kiadványai elsősorban bizonyos szerzők laphoz kötésével igyekeztek megnyerni az olvasóközönséget. Az előfizetési felhívásokkal együtt a következő félévre tett ígéretek között kiemelt helyen szerepelt azoknak a szerzőknek a listája, akiktől az olvasók rendszeresen várhattak műveket. A szerzők nevének kiemelése így lényeges szerepet töltött be a lapok arculatának kialakításában. Itt különösen érdekes, hogy adott esetben hogyan pozicionálták magukat a neveket (mennyire éltek monogramok, vagy akár az álnevek gyakorlatával). Kiugró példája ennek az Életképek 1848-as évfolyama. Ekkor Jókai Mór volt a lap szerkesztője, melyet minden szám elején feltüntettek. Feltehetően a márciusi eseményeknek és Petőfi növekvő népszerűségének köszönhetően április 30-án azonban a címlapon már „Jókai Mór és Petőfi Sándor” szerepelt szerkesztőként, mely május 7-ét követően a „Petőfi és Jókai” megnevezésre módosult, és ebben a formában került a borítóra egészen a lap megszűnéséig. Petőfi valóban részt vett az Életképek szerkesztésében, az ő nevének előre kerülését azonban sem a kezdőbetű, sem a munkában betöltött szerepe (a lap jóval kisebb részéért felelt) nem indokolja. Az ok egyértelműen Petőfi irodalmi és közéleti pozíciója, melyet az Életképek minél feltűnőbbben akart közvetíteni.

A divatlapok közötti versenyhelyzetet a hozzájuk köthető viták is remekül illusztrálják. A gazdasági szempontok nem különíthetők el az évtized során egyre nagyobb teret kapó polémiától, a cikkeket sok esetben piaci féltékenység motiválta. Ugyanakkor lényeges, hogy a gyakori megjelenés, a sajtó közegében zajló viták, a gyors reagálás lehetősége nagyban növelte a divatlapok jelentőségét az irodalmi színtéren,⁵⁵ az egymásra válaszoló cikkek nyomán követése fokozhatta az olvasói érdeklődést. A lapok irodalomkritikai pozíciója a saját szerzői kört helyezte előtérbe, mindegyik kiadvány a benne megjelent művek jelentőségét igyekezett hangsúlyozni a többivel szemben. Az írói hivatás megítélésében az egyik különösen érdekes pont Vahot Imre és Jókai

⁵³ Ennyit kapott Vörösmarty Mihály és Garay János is egy-egy versért, miközben a másik két párhuzamos divatlap csak 5 forintot tudott fizetni. VÖRÖSMARTY Mihály *Összes Művei: Levelezése*, s. a. r. BRISITS Frigyes, Bp., Akadémiai, 1965, II, 329.

⁵⁴ T. ERDÉLYI, *Az irodalmi divatlapok*, i. m., 441.

⁵⁵ Ezt Margócsy István a Petőfi költészete körüli vitákkal kapcsolatban fejtette ki: MARGÓCSY, i. m., 61–63.

Mór szépirodalom és piac viszonyát tárgyaló vitája 1847-ben,⁵⁶ melynek szerepét már Margócsy István tanulmánya is bemutatta.⁵⁷ Amíg Vahot Imre egész irodalmi működése alatt nagy hangsúlyt helyezett az üzleti tényezőkre (bár lapjában közölt szövegeiben ezt nem nyomatékosította), addig a piaci szempontok előtérbe helyezésével, „iparlovagsággal” vádolta a Petőfi körüli írókat. Jókai válasza arra a pozícióra világít rá, mely szerint az író hivatása nem különíthető el a megélhetéstől, a kereslet szem előtt tartása a szerzői munka része. A vita tényreése a hivatáshoz való viszony eltérő megközelítéséhez nyújt szempontokat, mely a divatlapok és az írók megélhetését lényeges kérdéssé tette (miközben lényeges, hogy Vahot Imre cikke szintén a gazdasági tényezők, valamint az ismert szerzők laphoz kötése miatt született, nem véletlenül szól az Életképeknek nem azonnal elígérkező Tompa Mihályhoz).

Konkrét esetek
(*Jókai, Petőfi, Arany és Tompa*)

Az említett cikkel összefüggésben szintén érdekes megnézni Jókai Mór és a divatlapok viszonyát gazdasági szempontból. A szerző egyfelől tökéletes példa az írói fizetések áttekintéséhez, hiszen többfajta munkakörben is tevékenykedett, ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy a sajtóban, valamint az irodalmi életben betöltött szerepe a korban egészen kivételes volt. Jókai meg tudott élni az írói honoráriumokból,⁵⁸ az 1840-es évek során pedig Petőfihez hasonlóan – és részben a kettejük közös munkájának köszönhetően – gyorsan vált ismert és a közönség által kedvelt íróvá. Jókai novellái a Pesti Divatlapban és az Életképekben jelentek meg, melyekért eleinte ívenként 15, illetve 16 forintot kapott, ahogyan arról levelei és az író későbbi feljegyzései is említést tesznek.⁵⁹ Publikációit számba vevő feljegyzéséből az derül ki, hogy 1847-től kezdve már ívenként többet, 20 vagy akár 30 forintot is kapott egy szövegért – azonban ezt a listát érdemes fenntartásokkal kezelni, egyrészt, mert időpontok és ívhosszak terén is vannak benne pontatlanságok, másrészt, mert Jókai jóval a tárgyalt időszak után, visszaemlékezésből készítette azt. Azonban mindenképpen érdekes, hogy már a még ismeretlennek számító Jókai is megkapta a 15 forintos ívdíjat a *Nepean szigetért* (ez az adat biztosra vehető, több egyidejű feljegyzés található róla), mely képet ad a divatlapok honorárium-rendszeréről és a publikálással járó lehetőségekről.

⁵⁶ VAHOT Imre, *Irodalmi levelek Tompa Mihályhoz*, Pesti Divatlap, 1847. jún. 13., jún. 20., jún. 27., 741–749, 773–780, 805–812. JÓKAY [JÓKAI] Mór, *Irodalmi levelek Vahot Imréhez*, Életképek, 1847. jún. 23., 831–835.

⁵⁷ MARGÓCSY, *i. m.*, 54–57.

⁵⁸ SZAJBÉLY, *Jókai Mór, i. m.*, 19.

⁵⁹ Jókai Mór – özv. Jókay Józsefnének, Pest, 1846. december 27. = JÓKAI Mór *Összes Művei: Levelezése (1833–1859)*, s. a. r. KULCSÁR Adorján, Bp., Akadémiai, 1971, 39; OLTVÁNYI Ambrus, *A novellista Jókai az 1840-es évek irodalmi életében* = JÓKAI Mór *Összes Művei: Elbeszélések (1842–1848)*, s. a. r. LENGYEL Dénes, NAGY Miklós, Bp., Akadémiai, 1971, 482–485.

Jókai 1847 első félévében az Életképek színházi kritikusaként is havi 15 forintos bevételre (valamint az ezzel járó zártzékra) tett szert, majd Frankenburg Adolf bécsi ki-nevezése után ő lett a második félévtől a lap szerkesztője. 700 forintos félévi fizetésben állapodtak meg, ahogyan erről egy levelében is beszámolt.⁶⁰ Ugyan kevés szerkesztői fizetésre vonatkozó adat áll rendelkezésünkre a korszakban, összehasonlításként érde-mes figyelembe venni, hogy Erdélyi János 600 forintot tudott felvenni a Regélő Pesti Divatlap után 1842-ben, ebben azonban kiadói haszon is volt.⁶¹ Mátray Gábor az 1830-as években még kevesebb, mint 200 forintot fizetett a segédszerkesztőjének félévenként, Erdélyi pedig ettől nem sokkal többet, egy félévéért 240 forintot adott Garay Jánosnak 1844-ben.⁶² Jókainak a korszakban magasnak számító szerkesztői fizetése minden bi-zonnyal az Életképek ekkori népszerűségével függött össze. Akár az a kérdés is fölme-rülhet, hogy a kezdeti megállapodás módosult-e a következő évben – ekkor ugyanis Petőfi havi 100 forintos fizetést kapott egyedül az Életképek versrovatának szerkeszté-séért.⁶³ Mivel ez nem sokkal kevesebb Jókai 1847-es fizetésénél, az egész lapért felelős szerkesztő ebben az évben a korábbinál akár többet is kereshetett. Mindenképpen lé-nyeges, hogy Jókai bevételének nagy részét feltehetően az írói honoráriumok (itt nem-csak a sajtóban közölt szövegekre, hanem a drámákra, a *Hétköznapok* című regényre és a *Vadon virágai* kötetre gondolhatunk), nem a szerkesztői fizetés tette ki, bár ez sem volt elhanyagolható része. Szerkesztői munkája során ráadásul nemcsak elbeszélései, hanem egyéb írásai után is kapott szerzői díjat a laptól.⁶⁴

A honoráriumok és az írói hivatás kérdésében a korszak legmeghatározóbb alakja kétségtelenül Petőfi Sándor volt. Petőfi nemcsak az általa publikált szövegek, hanem a költészetéről szóló viták miatt is folyamatosan a divatlapok hasábjain zajló diskurzus középpontjában állt. A költő pályájának lényeges pontja volt a Pesti Divatlapnál folyta-tott segédszerkesztői munka:⁶⁵ Vahot Imre minden bizonnyal üzleti szempontból is jól döntött, amikor Petőfit szerződtette. Emlékiratában sokat ír a költőhöz fűződő viszo-nyáról, a segédszerkesztői állással pedig egyenesen azt mutatja be, hogy neki köszön-hető Petőfi felfedezése és irodalmi sikere.⁶⁶ A Pesti Divatlapnál végzett munka kétség-telenül hozzájárult a népszerűséghez, de túlzás lenne azt állítani, hogy minden érdem Vahot Imréhez fűződne, a költő neve nem volt teljesen ismeretlen a segédszerkesztői pozíció előtt sem.

⁶⁰ Jókai Mór – özv. Jókay Józsefnének, Pest, 1847. május 23. = JÓKAI *Levelezése, i. m.*, 47.

⁶¹ T. ERDÉLYI, *Irodalom és közönség, i. m.*, 81.

⁶² Uo.

⁶³ KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete*, Bp., Osiris, 2008, 374.

⁶⁴ Jókai számos cikket írt a lapnak, bár azt a gyakorlatot, melyet később a *Szerkesztői kuriózumok* című írásában megörökít, mely szerint az Életképek egy-egy lapszámának szinte teljes tartalmát ő írta volna különböző álnevek alatt, mindenképpen írói túlzásnak tekinthetjük. Vö. JÓKAI Mór, *Szerkesztési kurió-zumok* = J. M., *Életemből*, szerk. LUKÁCSY Sándor, Bp., Unikornis, 1997, I, 193–196.

⁶⁵ A segédszerkesztői tevékenység részletes bemutatásához lásd FEKETE Sándor, *Petőfi, a segédszerkesztő*, Bp., Akadémiai, 1958.

⁶⁶ VAHOT, *Emlékiratai, i. m.*

Vahot visszaemlékezése szerint 15 forintot fizetett havonta Petőfinek, ezenkívül külön díjazta a lapban megjelent verseket, továbbá „szállást, jó magyaros táplát, kiszolgáltatot” is biztosított neki – mindez nagyjából havi 100 forint költséget jelentett.⁶⁷ Azt is leírja, hogy mivel Petőfi csak a Pesti Divatlaphoz kötötte le magát, sokan irigykedtek rá, ezért maga Vahot tanácsolta, hogy írjon máshova is.⁶⁸ A szerkesztő visszaemlékezése ezen a ponton torzít: nem valószínű, hogy Vahot a többi lap kibékítése miatt szorgalmazta volna a máshol történő publikálást, miközben Petőfi vágya az lett volna, hogy kizárólag a Pesti Divatlapnak dolgozzon. Szintén túlzónak érződik az az állítás is, mely szerint a költőt megviselte a gépies munka, Vahot ezért inkább elállt az alkalmazásától: „Petőfi nem mondott föl nekem, sőt én magam bocsátám őt szabad szárnyra, magam szabadítám őt fel a segédszerkesztői állomás lekötve tartó bilincseiből.”⁶⁹ Bár ezzel kapcsolatban csak sejtéseink lehetnek, de a Pesti Divatlap szerkesztésénél feltehetően nem érezte magát annyira jól Petőfi, mint ahogyan azt Vahot állítja. Az elbocsátásáról is egészen másként számol be egy későbbi, Aranyinak írott levelében.⁷⁰ Aranyt kifejezetten óvja attól, hogy Vahot kizárólagos munkatársa legyen, éppen saját tapasztalatai alapján. Petőfi elmondása szerint Vahot kérlelte, hogy 1845-ben egy darabig csak a Pesti Divatlapba dolgozzon, ezért elég csúnyán összeveszett mind Petrichevich Horváth Lázárral, mind Frankenburg Adolffal. Amikor azonban több pénzt kért Vahot Imrétől („mert addig nyomoruság volt, amit fizetett”⁷¹), azt a választ kapta, hogy a Pesti Divatlap nem fog tőle minden számban verset közölni, viszont cserébe innentől más lapokba is írhat. Petőfi ezek szerint a Vahottól kapott fizetéshez is másképpen viszonyult, mint ahogyan arról a szerkesztő ír. Azt, hogy a kért magasabb honoráriumot miért nem tudta vagy akarta megfizetni Vahot, nem tudjuk; talán ez is a Pesti Divatlap kevesebb előfizetőjére enged következtetni. Petőfi leírásából ugyanakkor kitűnik, hogy bár a másik két divatlap szerkesztőjével összeveszett, Vahottal sem lehetett felhőtlen a viszonya, ez a konfliktus pedig még inkább kiéleződött a Tizek Társasága ügyénél.

Petőfi Pesti Divatlaptól való eltávolodása – valamint a hír, hogy a Vahot szerkesztette kiadvány megszűnik – indította el a Tizek Társasága lapalapítási kísérletét.⁷² Nem sikerült engedélyt szerezniük – Frankenburg Adolf ezt a lehetőséget használta ki, és ajánlotta föl az Életképeket az írói kör kizárólagos fórumául, minek következtében

⁶⁷ VAHOT, *Emlékiratai*, i. m., 232–233. Kerényi Ferenc munkája szerint Petőfi publikációs bevétele ekkor (a Pesti Divatlapon kívüli publikációkat és a könyvkiadást is beleszámítva) jóval meghaladta a segédszerkesztői fizetést, összbevétele 1844-ben 535 váltóforint (= 214 pengőforint) volt. Vö. KERÉNYI, i. m., 126.

⁶⁸ VAHOT, *Emlékiratai*, i. m., 250.

⁶⁹ Uo., 255.

⁷⁰ Petőfi Sándor – Arany Jánoshoz, Pest, 1847. március 31. = PETŐFI Sándor *Összes prózai művei és levelezése*, kiad. MARTINKÓ András, Bp., Szépirodalmi, 1974, 223.

⁷¹ Uo.

⁷² „Nemsokára azt nyilatkoztatja Vahot, hogy csak az év közepéig szerkeszt. Jól van, mondok, hát én is csak addig írok lapba, aztán végkép elvonulok a zsurnalisztikától. Ezt elmondtam másoknak is, kik azt mondták, hogy szint’ azt teszik, s ebből keletkezett a Tizek társasága.” (Uo.)

jelentősen nőtt a lap iránti olvasói érdeklődés.⁷³ Vahot Imre érthető módon nem örült a konkurencia erősödésének, és azután, hogy sokan már az Életképek munkatársának ígérkeztek – köztük Petőfi is –, közölte a hozzá már beadott verseiket a Pesti Divatlapban.⁷⁴ Vahot ezzel még inkább magára haragította a Tizek Társasága tagjait, a lapok közötti konfliktus jobban kiélesedett, mely a már említett polémiát eredményezte.

A Petőfihez kötődő szerződések és viták tárgyalásában szintén érdekes az Életképekhez fűződő tevékenysége, valamint Arany János és Tompa Mihály laphoz kötésére tett kísérlete. 1847 második felévtől Jókai vette át az Életképek szerkesztését, melynek ekkor Petőfi is állandó munkatársa volt, elfogadva Frankenburg korábbi felkérését. Jókai szerette volna, ha mellette Aranytól és Tompától is közölhet verseket, ezért mindhármuknak egyenlő díjazást, két versenként tizenöt forintot ajánlott.⁷⁵ Arany azonban nem tudta elfogadni még ekkor a felkérést: a *Toldi* sikere után Vahot Imre volt az első, aki megkereste. Azonnal publikálta *Rózsa és Ibolya* című költeményét,⁷⁶ Arany pedig a Pesti Divatlapnak ígérte 1847-ben a verseit. A szerkesztő azonnal jó üzleti lehetőséget látott a *Toldi* szerzőjében, az volt a célja, hogy népies költőként – tulajdonképpen Petőfi ellenében – szerepeltesse a lapban. A levelezésből látszik, hogy Vahot nem tett egészen egyértelmű ajánlatot: 25 forintot ígért egy ívért, miközben a versekért fizetett honoráriumot rendszerint nem ívben számolták. Arany csak később kért pontosítást, erre Vahot azt válaszolta, hogy Tompához hasonlóan 4 forintot fizetne Aranynak egy versért (amennyiben kizárólagos munkatárs lenne, akár többet is, de ezt nem pontosította).⁷⁷ Jókai ajánlata tehát kedvezőbb lett volna, azonban ennek, valamint Petőfi sértődöttségének ellenére Arany nem akarta megszegni a Pesti Divatlapnak adott szavát. Petőfinak írt levelében kifejezetten keserűen írt a honoráriumokhoz való viszonyáról, valamint arról, hogy fog ugyan az Életképeknek dolgozni, de csak a következő évtől: „[V]ásáron vagyunk az irodalomban, úgy van m—a—vásáron [...]. Én kedvéért Jókayhoz csatlakoztam, s ha tüzes vasvillát köpdösnek is érte rám, megállok. [...] Mindazáltal nem akarok gorombán válni meg Vahottul, inkább, ha ez élelemény neki, ingyen irok lapjába az idén. De kétkulacsozni nem fogok.”⁷⁸

Petőfi Arany fenntartásainál sokkal sértőbbnek érzi Tompa álláspontját. Miután Tompa vonakodik elfogadni Jókai ajánlatát, Petőfi „határtalanul gyanús”-nak nevezi a másik Vahottal való viszonyát, és azt is megkérdőjelezi, vajon Tompa kapna-e egyáltalán

⁷³ FRANKENBURG, *Emlékiratok, i. m.*, III, 1, 7.

⁷⁴ Vahot emlékiratában ezt jó szándékú tréfaként állítja be. Vö. VAHOT, *Emlékiratai, i. m.*, 258.

⁷⁵ Az elképzelés szerint Petőfitől havonta kettő, Aranytól és Tompától 1-1 vers jelenne meg: Jókai Mór – Arany Jánosnak, Pest, 1847. jún. 18. = ARANY János *Összes Művei: Levelezése (1828–1851)*, s. a. r. SÁFRÁN Györgyi, BISZTRAY Gyula, SÁNDOR István, Bp., Akadémiai, 1975, 98.

⁷⁶ Vahot Imre – Arany Jánosnak, Pest, 1847, február 1. = *Uo.*, 49; Vahot Imre – Arany Jánosnak, Pest, 1847. március 5. = *Uo.*, 63.

⁷⁷ Vahot Imre – Arany Jánosnak, Pest, 1847. július 6. = *Uo.*, 104–105.

⁷⁸ Arany János – Petőfi Sándorhoz, Szalonta, 1847. augusztus 11. = *Uo.*, 117. Arany itt Tompa véleményét közvetíti Petőfi felé, az ő állításaira reagál (vö. Tompa Mihály – Arany Jánoshoz, Beje, 1847. augusztus 1. = *Uo.*, 106–109.)

7 forint 30 krajcárt egy verséért, ha ő nem járna közben az érdekében.⁷⁹ Különösen érdekes Petőfinek ebben a levelében, hogy Tompát olyannak festi le, mint „aki csak haszonért áll a szent zászlóhoz. Ez minden bitangtól kitelik. Nekem Vahot Imre ígért négyszáz forintot, Horváth Lazi is adna négyszáz forintot, sőt megadna a kettő évenként 400 pengőt, és nem kell!”⁸⁰ Annak ellenére, hogy a gazdasági szempontok Petőfi pályájánál is lényeges szerepet játszottak, itt éppen ennek a másodlagosságát hangsúlyozza a megfelelő irodalmi orgánummal szemben. Lényeges, hogy itt Petőfi sértettségéről beszél, s nem veszi figyelembe Tompa egyéb, sajtóviszonyokat érintő érveit.

Tompa levelezésében szintén található érdekes adalékok az ügyhöz kapcsolódóan. Ezt megelőzően több alkalommal írt arról Szemere Miklósnak, milyen rossz viszony fűzi a divatlapokhoz. Eleinte kifejezetten örült annak, hogy a Honderü munkatársnak hívta,⁸¹ és különösen remélte, hogy ez, valamint az Életképek fogja közölni néhány versét, „mert a Regélőben karmolásomat nem látandja meg senki.”⁸² Később kifejezetten durván nyilatkozott azonban mindkét lapról, azt fájlatva, hogy nem hajlandóak a verseit közölni, legfeljebb a rövidebbeket, miközben mindkét divatlap tele van gyenge költeményekkel. Az Életképekkel kapcsolatban egyenesen azt írja: „Legközelebb fogom Petőfi Sándort megkérni hogy Frankenburgnál lévő verseimet kérje vissza, s ha addig élnék, mig Matusalem, – s ha úgy irnék mint Shakespeare, Hugo és Byron egy személyben még se irnék ő kegyelmének egy sort is többé.”⁸³ Ennek ellenére, amikor megkapja Frankenburg Tizek Társaságának szóló felkérését, ezt köszönettel elfogadja és azonnal küld egy szöveget a lapba.⁸⁴

Mindezeknek a tényezőknek a vizsgálata azért lényeges, mert pusztán a felkínált írói díjakból nem látszik, hogyan zajlott le egy vita vagy egyes szerzők laphoz szerződtetése. Miközben Petőfi a költői hármast elképzelését helyezte előtérbe, Tompa döntését korábbi rossz tapasztalatai befolyásolták, Arany pedig nem akarta az ígértét megszegni. Azonban minden bemutatott levél és feljegyzés alátámasztja, hogy az írói díjak és a gazdasági szempontok mennyire meghatározó részét képezték a diskurzusnak. Nem meglepő ezek alapján, hogy Tompa nem akarta egy kéthavonta 15 forintot jelentő honoráriumért lekötöni magát, miközben Petőfi csak a verseivel kétszer ennyit keresett volna az Életképeknél, ahonnan ráadásul más címen is szerzett bevételt.

* * *

Tanulmányomban az 1840-es évek divatlapjainak gazdasági aspektusait kívántam bemutatni. A források alapján megállapítható, hogy a piaci verseny, az előfizetők megszerzéséért folytatott küzdelem az évtized során egyre kiélezettebbé vált. Ezt

⁷⁹ Petőfi Sándor – Arany Jánoshoz, Szatmár, 1847. augusztus 17. = PETŐFI, *i. m.*, 232.

⁸⁰ *Uo.*

⁸¹ Tompa Mihály – Szemere Miklósnak, Sárospatak, 1843. december 14. = TOMPA Mihály *Levelezése*, kiad. BISZTRAY Gyula, Bp., Akadémiai, 1964, I, 32.

⁸² *Uo.*, 33. Tompa megjegyzése szintén képet ad a három párhuzamos divatlap olvasottságáról.

⁸³ Tompa Mihály – Szemere Miklósnak, Kásmárk, 1844. augusztus 22. = *Uo.*, 38–39.

⁸⁴ Tompa Mihály – Frankenburg Adolfnak, Beje, 1846. december 12. = *Uo.*, 61.

támasztják alá az előfizetési díjakat érintő változások, valamint a szerkesztők által alkalmazott különböző stratégiák is. A beszedett díjak alakulásából jól látszik, hogy a drágább és esztétikusabb kivitelezés kevésbé volt sikeres anyagi szempontból, hiába képezték a színes divatképek és illusztrációk a lapok szerves részét.

A legnagyobb népszerűsége az Életképek tudott szert tenni azzal, hogy jelentős irodalmi műveket publikált és ismert írókat szerződtetett. A divatlapok felhívásai-
ból kitűnik, hogy az olvasókat elsősorban bizonyos nevek kiemelésével igyekeztek megnyerni. Számos esetben a sajtónál végzett munka, valamint az írói honoráriumok lényeges bevételi forrást jelentettek, mely hozzájárult az irodalmi piac átrendeződéséhez. A korszak szerzőségét és az irodalmi hivatást illető kérdéseiben a divatlapok megkerülhetetlennek számítanak, néhány szerző példáján így azt is igyekeztem bemutatni, irodalmi pályájuk hogyan alakult a divatlapok összefüggésében. A szerződésekre és a honoráriumokra vonatkozó ígéretek egyre nagyobb szerepet játszottak a korszakban, a kapcsolódó „vásárok” és viták pedig számottevően hatottak a 19. század irodalomról való gondolkodására.

FAZEKAS JÚLIA

PhD-hallgató

ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola

fj.fazekasjulia@gmail.com

“In Literature, We are on the Market”

Economic Aspects of Fashion Magazines in the 1840s

Abstract: Several economic factors contributed to the success of the Hungarian fashion magazines of the 1840s. They were widely read periodicals and they focused mainly on literature. The magazines competed to gain more subscribers and sign well-known authors. Journalism and working as an author were often tied together. Writers could make a living from publishing their works in these magazines, which was unprecedented in Hungarian literary history. Editing or working on a periodical also provided a significant source of income. This paper examines the Hungarian fashion magazines from an economic standpoint: the profits and the expenses of each periodical, the tactics publishers used to appeal to the public, while also focusing on the earned royalties and questions related to the authorial profession.

Keywords: fashion magazine, periodical research, market, authorship, Hungarian Reform Era

DOI: 10.37415/studia/2021/3-4/118-136.

Open Access: Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

